

Сергій АДАМОВИЧ

ORCID ID: 0000-0003-4236-741X

Вікторія ПИТЛЬОВАНА

ORCID ID: 0009-0004-2721-3134

ФОРМУВАННЯ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВІДМІННОСТЕЙ МІЖ УКРАЇНОЮ І РОСІЄЮ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОСІЙСЬКОГО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ У 2022 Р.

УДК 930.85-021.25(477)(470+571)

Агресія росії проти України актуалізувала питання про причини, які спонукали керівництво країни агресора на цей варварський антигуманний крок. Вважаємо, що в основі такої поведінки росії є кардинальні відмінності в цивілізаційному розвитку обох країн.

Згідно резонансної політологічної книги «Зіткнення цивілізацій» кінця ХХ ст. американського політолога С. Гантінгтона в сучасних умовах «виникає світовий порядок, заснований на цивілізаціях: соціуми, мають культурну подібність, співпрацюють один з одним; спроби переміщення соціуму з умов однієї цивілізації в інші та чужі виявляються безплідними; країни групуються навколо провідних чи стрижневих країн своїх цивілізацій»[20].

Вчений говорить про «окрему православну цивілізацію з центром в Росії, відмінну від західного християнства через своє візантійське коріння, двохсот років татарського ярма, бюрократичного деспотизму та обмеженого впливу на неї Відродження, Реформації, Просвітництва та інших значних подій, що мали місце на Заході» [20]. Водночас з точки зору досліджень вченого Україна є містком між західним і східним світом і вона має унікальну позицію, яка полягає у забезпеченні стабільного розподілу сили, має дуже важливу роль в забезпеченні рівноваги сил в Євразії [1]. Імовірно тому росія і розгорнула війну проти України, коли в 2014 р. після Революції гідності стало зрозуміло, що українці остаточно визначилися на користь прозахідної цивілізаційної орієнтації.

Зазначимо, що історичний розвиток обумовив формування російської держави як частини азійського світу з деспотичною формою правління і приналежність Української держави до європейської цивілізаційної спільноти.

Перш за все варто відмітити, що Україна розташована в Центральній-Східній частині Європи і за часів Руської держави була однією з розвинених держав ранньофеодальної Європи і перебувала якщо не в центрі європейських історичних подій, то під їх постійним безпосереднім впливом. Про це, зокрема, свідчать династичні зв'язки київських князів. Особливо яскравий приклад у цьому плані демонструють шлюби дітей Ярослава Мудрого [18, с.351]. Водночас на чолі державної верхівки Русі були вихідці із Скандинавії (варяги). Спочатку Візантія, а потім західноєвропейські держави вплинули на запровадження християнства і поширення європейських державницьких і культурних традицій. Натомість частина земель Руської держави, що зараз є в складі росії – так зване Залісся були відсталими провінціями і це викликало в еліт цих земель *спочатку комплекс меншовартості, а потім призвело до спроб послабити роль Києва.*

Розрив між Заліссям і рештою земель Русі наступив після агресії князя Андрія Боголюбського. Як писав М. Грушевський «до тепер Ростово-суздальська область, сей «новий світ» слов'янства, ся свіжа слов'янська займанщина на фінському ґрунті, не відігравала якоїсь важнішої ролі: там сиділи молодші князі, для котрих обітованою землею була «Русь» – Україна, котрих мрії крутили ся коло Києва» [6, с.191-192]. Аж доки на князівському престолі не опинився Андрій, син Юрія Долгорукого. Знову ж таки, цитуючи М.Грушевського: «...він виріс на Поволжі, і Русь-Україна з її довгою історією виробленими формами життя була для нього і чужа, і несимпатична. Він потайки від батька втік з Вишгорода у 1155 р. до Суздаля, забравши з собою палладіум майбутньої Московської держави – вишгородську ікону Божої Матері, привезену з Візантії (потім прозвана Володимирською)... І сим кроком Андрій розірвав на все свої зв'язки з Україною... Він по виганяв своїх братів і братаничів і зівстав ся „самовластцем” у своїй землі... В противність старим центрам землі, з їх сильні-

ше розвиненим громадським життям, діяльністю віча, земською аристократією, він протегував нове „мизинне” молодше місто – Володимир, його зробив своєю столицею і всякими способами прикрашав. Пізніше і звідти переніс він свою резиденцію в новий городок Боголюбий, ним самим збудований під Володимиром» [6, с.191-192].

Князь Андрій і його спадкоємці розбудовували Суздальську землю, копіювали деякі київські речі (побудували Золоті ворота, Печерський монастир виник, копіювалася топографія), що на думку В. Арістова було проявом сепаратизму [21].

У підсумку утворилася сильна, автократична влада, і опираючись на неї, Андрій зажадав для себе першого місця в руській політичній системі, але не шляхом традиційного захоплення київського престолу, а перетворенням свого князівства в новий політичний центр Русі. За словами М. Грушевського «йому не симпатичні були самі історичні традиції, зв'язані з Києвом, увесь політичний устрій України – ся безконечна галерея рівноправних (в принципі) князів, сі родинні рахунки й патріархальні відносини, впливи боярства і політична роль громад. Переробити се – не було надії, й Андрій змагає до того, аби знищити, понизити Київ, а бути сеньйором руських земель у своїм Володимирі» [6, с.191-192].

Так, 12 березня 1169 р. коаліція військ князів включно з військами Андрія Боголюбського ввійшли в Київ «і грабували вони два дні увесь город – Подолля, і Гору, і монастирі, і Софію, і Десятинну Богородицю. І не було помилювання анікому і нізвідки: церкви горіли, християн убивали, а других в'язали, жінок вели в полон, силоміць розлучаючи із мужами їхніми, діти ридали, дивлячись на матерів своїх. І взяли вони майна безліч, і церкви оголили од ікон, і книг, і риз, і дзвони познімали... і всі святині було забрано... І був у Києві серед усіх людей стогін, і туга, і скорбота невтишима, і сльози безперестанні» [13].

На основі цього походу і поведінки князя видатний російський історик В. Карамзін писав про князя Андрія, що той «засліплений пристрастю до північно-східного краю, хотів краще заснувати там нову сильну державу, ніж відновити могутність стародавньої

на Півдні» [11, с.371]. Пізніше на цій основі був сформований імперській міф про легітимність перенесення столиці з Києва до Володимира, потім до Москви і Петербурга. Водночас наявність Києва як частини російського міфу сформує тисячолітній потяг росії до володіння українськими землями, бо без величної історії існування імперії є не можливе.

Після монгольської навали середини XIII ст. відбувся остаточний поділ Русі між Ордою та Європою, її території упродовж століть акумулювалися навколо гостро конфліктуючих центрів – умовно європейського та євразійського [3, с.52]. Вибір на користь азійської цивілізації першим зробив міфологізований герой російської історії Олександр Невський. Усі свої сили він спрямовує не проти татар, які знищили Київську державу, а проти експансії Європи на руські землі. Фактично своїми перемогами над шведськими та німецькими лицарями 1240 та 1242 рр. він забезпечив азійський шлях розвитку Північно-Східної Русі.

Зроблений Олександром Невським вибір азійського шляху розвитку закріпився за московського князя Івана Калити (1325-1340 рр.), який прославився кривавими погромами повсталієї проти татар Твері. Московські князі, які на кожному кроці не втомлювалися показувати яскраві докази свого раболіпства перед ханами, без сумніву були в очах останніх набагато надійніші, ніж «тверські князі, які явно тягнули на Захід [16, с.137].

О. Зімін зазначає, що в Московських землях були порівняно жалюгідні природні ресурси – «мало хлібородної землі», промислів, вона не була центром складання російської народності. Ця територія не захищала від татарських набігів, «не стала Москва і центром спротиву татарам», бо Василь II залежав «своєю владою тільки волі ординського царя», культурний ренесанс розвивався не в Москві, а в Твері» [10, с.191, 193, 195, 196].

В цей час численні державні утворення репрезентували три тенденції – Новгород і Тверь багатіли на транзитній торгівлі між Сходом і Заходом, в «політиці балансували між іншими країнами і землями». Другу силу представляли Північ і частково Поволжя, точніше Галич, Вятка, Углич і Устюг – багатонаціональні землі з поширеним язичництвом, але «Півночі була властива цінність,

якої не знала Москва – любов до свободи». А Москві вдалося перемогти завдяки третій силі – хлібородному Центру «з його покірністю холопів і благочестивістю безсловесної пастви» [10, с.198, 203, 209-210].

У підсумку загибель свободи Галича потягнула за собою падіння Твері та Новгороду, а потім і криваву заграву опричнини. З'явився і рідкісний в попередні часи засіб боротьби з непослушними – масові страти. Паралельно змінювалася і титулатура московських князів від князя владимірського у 1425 р. до великого князя всієї русі у 1485 р. [10, с. 210, 190].

Натомість внаслідок об'єднання Волинського та Галицького князівств, виникла велика держава, яка увійшла в історію як Галицько-Волинська Русь. У 1230 р. до її складу увійшло Київське князівство з містом Київ. Галицько-Волинська Русь чинила опір монголо-татарській навалі і хоча була вимушена визнати сюзеренітет золотоординських ханів, фактично залишилася незалежною державою. У 1253 р. папа римський Інокентій IV надав князю Данилу титул короля.

У XIV-XVIII ст. Україна втратила незалежність, але зберегла тісні зв'язки з Європою. Адже Литва та Польща були європейськими країнами. Водночас зазначимо, що українська державність формувалася в основному на національній основі, натомість російська була багатонаціональною і з самого початку існування покладалася на репресивні механізми утиску численних поневолених націй. Україна територіально складається з земель, що були ще в ранньому середньовіччі сполучені київськими князями в єдине ціле, а відповідно не має серйозних загроз дезінтеграції держави.

У 1569 р. на підставі Люблінської унії Польща й Литва об'єдналися в єдину державу – Річ Посполиту. За своїм політичним устроєм Річ Посполита, яка включала більшість українських земель, являла собою децентралізовану державу, в якій розквітла «шляхетська демократія» як одна з первинних форм представницької демократії, і кожен рівень суспільства мав свої права та обов'язки. Під час перебування в складі Речі Посполитої в Україні було запроваджене Магдебурзьке право, що сприяло розвит-

кові місцевого самоврядування, виникли перші університети [18, с.352].

Натомість Московське князівство/царство перебувало під цивілізаційним впливом східних деспотій з властивими для них абсолютною одноосібною владою з елементами обожнення та практичною відсутністю прав і свобод людини. Відповідно засади підданства, що давали самодержцю безмежну владу над громадянами в Московії дисонували з сеньйоріально-васальними стосунками західноєвропейського зразка в українських землях.

У підсумку в росії, як зауважував О. Прохоров, «не правовий характер держави й управління, ігнорування законів і правил є невід'ємними рисами російського життя, отже, вони не можуть не бути пов'язані з головними, базовими особливостями Росії, російського суспільства, з найважливішими характеристиками... менталітету» [17].

Відзначимо, що першим офіційно претензії на київську спадщину почав робити творець московської державності – князь Іван III (1462–1505), який після захоплення Новгороду заявив, що українсько-білоруські терени у складі Великого князівства Литовського мають належати йому як єдиному нащадку Рюриковичів. На підкріплення своїх претензій він наділив себе титулом «государ всіа Русі», а його син Василій III (1505–1533) розпочав повномасштабне вторгнення на білоруські терени та українську Сіверщину [9].

Підкорення Новгороду мало для Москви велике ідеологічне значення. Іваном III була знищена можливість іншоваріантної, окрім московської, деспотичної форми правління, моделі державного устрою в Північно-Східній Русі. Водночас асиміляція та включення до владного елітарного прошарку Московії татарської знаті відіграло не останню роль в утвердженні азійських принципів самодержавної влади московських правителів [7, с.129-130].

Відзначимо, що посол імператора Священної римської імперії германської нації З. Герберштейн, який у 1517 і 1526 рр. відвідував Москву, у своїх «Записках про Московію» зафіксував деспотизм московських князів і зазначав, що свою владу вони застосовують «до духовних так само, як і до мирян, розпоряджа-

ючись безперешкодно своєю волею життям та майном кожного з радників, які є в нього; жоден не є настільки значним, щоб наважитися суперечити йому або дати відсіч у якійсь справі. Вони прямо заявляють, що воля государя є воля божа і що б не зробив государ, він робить це з волі божої». Крім того, дипломат загалом узагальнював, що московський народ «знаходить більше задоволення в рабстві, ніж у свободі» [4, с.74, 112].

Але водночас З. Герберштейн зазначав, що «великі князі володимирські та московські, аж до нинішнього князя Василя, завжди перебували у вірності та покорі, якось обіцяних татарським [государям]» [4, с. 165].

Як зазначав дослідник російської імперської ідеї В. Дебенко, відсутність родючих земель для облаштування помість служилих людей провокували в Московській державі земельний голод і агресивну зовнішню політику, що вимагала ідеологічного обґрунтування. Щоб відвернути увагу влади від ідеї секуляризації церковних земель, яку пропонувала течія «нестяжателів» так зване іосифлянське крило православної церкви переключало ініціативу світської влади на зовнішню експансію. Цьому задуму сприяли заключення між Ватиканом і Константинопольським патріархатом у 1439 р. Флорентійської унії, самостійне і неканонічне запровадження у 1448 р. Москвою власної митрополії, захоплення у 1453 р. турками Константинополя, скинення у 1480 р. Москвою монголо-татарського ярма, перемога в боротьбі за панування над північно-східними руськими землями.

Іосифляни розробили ідеї про виключну роль Москви, богообраність московських государів, особливу роль московського православ'я в християнському світі. Ці ідеї сприяли утвердженню в московському суспільстві тоталітарної форми державного устрою [7, с.124-126].

Ідеологічним опертям для агресивної політики московських князів стала теорія III Риму, що за словами О. Оглоблина стала дороговказом для експансіоністських прагнень, офіційною доктриною Московської держави і Московської церкви [14, с.5].

Теорія базується на праці псковського монаха Філофея, згідно якого історія світового православ'я складається з трьох основних

періодів: перший – Рим, який був знищений єретиками, папістами-латинянами, другий Рим – Константинополь як осередок православ'я, що був загарбаний турками-мусульманами і третій Рим – Москва як духовний осередок православ'я і отже потенційна столиця майбутньої імперії. Після цього на думку Філофея людство мало ввійти в останній етап своєї історії перед кінцем історії і Страшним Судом, а четвертому Риму не бувати.

Підставою для висунення цієї доктрини було одруження другим шлюбом московського правителя великого князя Івана III на племінниці останнього візантійського імператора Костянтина XI – Софії Палеолог. Перетворення ідеї III Риму на державну теорію Московського царства відбулося за часів Івана Грозного під ідейним впливом митрополита Макарія [14, с.32-33]. Але вже Іван III і Василь III використовували православну віру для підбурювання православного населення Литви на антиурядові виступи і свої загарбницькі наміри виправдовували гаслами захисту одновірців [7, с.127]. У підсумку релігійна ідея царства вилилася у форму утворення могутньої держави, в якій церква почала відігравати службову роль [2, с.10].

Другою ідеологічною підвалиною московської агресії став твір невідомого автора першої чверті XVI ст. – «Сказання про князів Володимирських». Сказання стало головним виразником офіційних політичних поглядів московської централізованої держави XVI ст., широко використовувалося в дипломатичній практиці Московії у боротьбі за землі Русі, які потрапили під владу Польсько-Литовської держави, а також у внутрішній політиці. Воно застосовувалося в чині вінчання на царство, частини його вирізали на стулках царського трону, встановленого в Успенському соборі. Частково його зміст передавала грамота константинопольського патріарха 1561 р., що сповіщала Івана Грозного про визнання за ним сану царя. У творі явно відчувається прагнення – підкреслити спадковий зв'язок московських государів с князями владімірскими, а через них – з київськими: Володимиром Мономахом і Володимиром Святославичем [8, с.3-4].

Пізніше ці дві ідеологеми будуть використовуватися для виправдання імперських зазіхань московських властей. Так, засади

теорії «Третього Риму» прозвучали в акті утворення Московського патріархату («Уложенная Грамота» 1589 р.).

Насаджуванню офіційною ідеологією ідей про богообраність та історичну місію московського народу та його самодержців мала слугувати поява державних і церковних документів, ряду історичних та історико-літературних творів («Стоглав», «Домострой», «Велікіх Четъї-Мінеї», «Степенной книги», «Летописца начала царства царя і велікого князя Івана Васильєвича» та ін.). Вони практично започаткували ідеологічний контроль та жорстку регламентацію особистого життя населення Московської держави. Водночас на сторінках цих творів прославлялась діяльність правителів Москви спрямована «на захист» православної віри у всьому світі [7, с.128].

У свою чергу цивілізаційні особливості Московської держави в період правління Івана Грозного в полемічній формі розкриті в листуванні з царем після втечі в Польщу князя з династії Рюриковичів, полководця Андрія Курбського. Останній у своїх листах звинувачує царя, що той «сильних... винищив, і воєвод, дарованих тобі богом для боротьби з ворогами, різним стратам віддав, і святу кров їхню звитяжну в церквах божих пролив, і кров'ю мученицькою залив церковні пороги, і на добротів твоїх, що душу свою за тебе поклали, нечувані муки і смерті, і утиски вигадав, звинуватив невинних православних у зраді й чародійстві та іншому... і ревно старанно намагаючись світло на темряву обернути і солодке назвати гірким?» [15, с.119].

Натомість цар у своїх відповідях стверджує, що не відчуває докорів сумління, бо « хіба це і є совість прокажена - тримати своє царство у своїх руках, а своїм рабам не давати панувати? Чи це проти розуму - не хотіти бути під владою своїх рабів? І чи це православ'я пресвітле - бути під владою і в покорі у рабів?» [15, с.125]. Іван Грозний наголошує, що «російські володарі ні перед ким не звітували, але вільні були жалувати і стратити своїх підданих, а не судилися з ними ні перед ким» [15, с.144]. Цікаво, що цар вважав, що тільки у «безбожних народів» «царі своїми царствами не володіють, а як їм вкажуть їхні піддані, так і керують» [15, с.126].

Форма правління Московією в часи Івана Грозного яскраво описується у творі англійця Д. Флетчера «Про російську державу або спосіб правління російського царя (котрого звичайно називають московським царем)», який був у 1588 р. послом при московському дворі. Зокрема про спосіб правління московською державою Д. Флетчер пише: «правління в них (московських царів) чисто тиранське, всі кроки царя розраховані на те, щоби були корисні лише для одного царя, а крім того найбільш безоглядним і варварським способом». У податковій системі «не притримуються найменшої справедливості». «Шляхта і прості люди у відношенні до свого майна є нічим іншим, лише охоронцями царських прибутків тому, що все придбане ними, раніше чи пізніше переходить до царських скринь» [19, с.143-144]. Натомість про українців Д. Флетчер писав, що «черкесці живуть на південно-західному пограниччю Литви» – «вони дуже гарні собою і шляхетні в поведінці... деякі з них підвладні польським королям і є християнської віри» [19, с.144].

Смута початку XVII століття завдали великого удару по імперських ідеях Москви. Але теорія III Риму відроджується всередині XVII століття завдяки планам Москви щодо України і активізації протистояння московитів проти нехристиянського спадкоємця II Риму – Османської імперії. Ця ідея «охоплює якнайширші кола московського суспільства, набирає тотального значення, стає національною ідеєю» [14, с.36-38].

В цей час заснована Б. Хмельницьким козацька державність знаменувала початок становлення в Україні правового суспільства європейського типу, що передбачало не властиву євразійській цивілізації виборність козацької старшини. Міста користувалися демократичним магдебурзьким правом, яке передбачало виборність керівництва міста. Судову владу здійснювали незалежні від державної адміністрації суди на засадах Литовського Статуту, що ґрунтувався на праві Київської Русі.

Тиран і деспот Петро I назвав свою державу Росією. Присвоєння іменування Русі московитами підсилювалося анексією теренів Війська Запорозького із Києвом, стартом до якої став перехід під московську протекцію гетьмана Б. Хмельницького в Переяславі 1654 р. та поява московських залог в українських містах.

З XVIII ст., за словами Я. Верменич, веде свій початок традиція протиставлення західній «хитрості» російської «святої простоти» – лише остання вважалася запорукою «спасіння душі». У знаменитій уваровській тріаді самодержавство на першому, а народність на третьому місці опинилися зовсім не випадково». Ідеологи царизму сакралізували в такий спосіб ідею особливо тісного зв'язку монарха й народу, якого, мовляв, були позбавлені мешканці Західної Європи. Доповнена гаслом православ'я, ця ідея подавалася як освячена вищими силами. Символ імперії перетворився в такий спосіб на мобілізаційний політичний ресурс, інструмент явної чи прихованої експансії, засіб освячування війн, які оголошувалися справедливими [3, с.56].

У 1840-1870 рр. як ідеологічна підтечія розвинулося слов'янофільство, яке теж протиставляло росію Західній Європі. Слов'янофіли виступали з обґрунтуванням самобутнього шляху історичного розвитку Росії, принципово відмінного від шляху західноєвропейського. Своєрідність політичних та соціальних засад росії слов'янофіли вбачали в гармонійному співіснуванні всіх станів, у російській общині, у православних основах суспільства. Навздогін ідеї III Риму обстоювалася думка, що християнство (православ'я) з'явилося на Русі в «чистому, незайманому» вигляді з Візантії, а не із Заходу, де вчення спотворили раціоналізм та прагматизм європейських філософів, поширення індивідуалізму в суспільному житті. Саме на ідеї неповторності та виключності росії спиралися розумування слов'янофілів про хибність або, принаймні, обмеженість європейських стандартів економічного, політичного і культурного розвитку [22].

З приходом до влади в російській імперії більшовиків месіанські ідеї унікальності російської державності трансформувалися в концепції експорту революції як ідеологеми більшовизму. Виходячи із концепції «світової революції», більшовицьке керівництво вважало перемогу революції в росії лише першим кроком на шляху до здійснення всесвітньої революції у інших країнах.

Відомий російський філософ Н. Бердяєв вдало охарактеризував місце російського комунізму в ланцюгу форм російської імперськості: «більшовизм є третьою появою російської вели-

кодержавності, російського імперіалізму, - першою появою було Московське царство, другою появою – петровська імперія. Більшовизм - за сильну, централізовану державу. Відбулося з'єднання волі до соціальної правди з волею до державної могутності і друга воля виявилася сильнішою. Більшовизм увійшов у російське життя, як найвищою мірою мілітаризована сила. Але стара російська держава завжди була мілітаризованою... І вони створили поліцейську державу, за способами управління дуже схожу на стару російську державу» [2, с.99]. Замість Третього Риму, в Росії вдалося реалізувати Третій Інтернаціонал і на Третій Інтернаціонал перейшло багато рис Третього Риму [2, с. 118].

Крім того, в радянський час продовжували замовчувати розбіжності між українцями і росіянами, а натомість після Другої світової війни виникла ідея про братські народи і остаточно утвердилася після «відзначення» 300-ліття Переяславської ради у 1954 р. Саме тоді виникла міфологема про російський народ як старший брат й український народ як молодший брат [5], і появилися тези про «кровну нерозривну дружбу двох великих братніх народів» [23, с.11].

Водночас в російських еміграційних колах, що не сприйняли більшовизм, у 20-30-х рр. ХХ століття зародився рух євразійців на чолі з лінгвістом та філософом Н.Трубецьким. Основним концептуальним поняттям для євразійців стала ідея Євразії – культурної, духовної і геополітичної системи, яка не залежить від Сходу і заходу, є цілісною і самодостатньою. Етнічною основою Євразії, на думку Н. Трубецького, є симбіоз слов'янського і туранського елементів, який сформувався під час змішання з туранськими і урало-алтайськими племенами. Єдиним джерелом політичної спільності регіону, євразійці вважали монгольську імперію. Також Н. Трубецький стверджував, що Московське царство стало одним з прямих наступників Орди [12].

Євразійці зберігали жорстку конфронтацію з західним християнством, але заявляли про близькість православ'я до східних релігій і наполягали на створенні духовної єдності релігій під керівництвом православ'я. Причиною розпаду традиційного самодержавства в росії і черги війн та криз, євразійці бачили у відході

від самотності росії в контексті Євразії і переорієнтації на європейську модель життя [12].

Підсумовуючи зазначимо, що цивілізаційні відмінності між росіянами та українцями провокують агресію росіян і стануть в майбутньому причиною руйнування останньої імперії Європи. Адже росіяни без українських земель не мають історичного міфу для російської імперії, імовірність будівництва успішної демократії в Україні на противагу деспотії загрожує політичній і економічній стабільності в рф, самодостатність українців і приналежність до невідомої європейської цивілізації на фоні російського почуття меншовартості зруйнує імперію зсередини.

1. Андрущенко Т. В. Роль національних держав у цивілізаційних конфліктах. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2012_1_19 (перегляд 06.04.2025).
2. Бердяев Н. Истоки и смысл русского коммунизма. Париж, 1955. 158 с.
3. Верменич Я. «Війни ідентичностей»: українсько-російське цивілізаційне протистояння у когнітивно-дискурсивному вимірі. Харків: Ін-т історії України, 2023. 87 с.
4. Герберштейн С. Записки о Московии. М.: Изд-во МГУ, 1988. 430 с.
5. Грицак Я. Як виник міф про «братні народи»? URL: <https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/rosiysko-ukrayinska-viyna-istorychnyy-kontekst/yaroslav-grycak-yak-vynyk-mif-pro-bratni-narody> (дата звернення 22.03.2025).
6. Грушевський М. Історія України-Руси. Том II. Нью-Йорк. 1954. 633 с.
7. Дебенко В.З. Зародження імперської ідеї в Московській державі в кінці XV-XVI ст. Івано-Франківськ: Плай, 2002. 153 с.
8. Дмитриева Р.П. Сказание о князьях владимирских. М.: АН СССР, 1955. 236 с.
9. Затилюк Я. Чому хрещення князем Володимиром Русі вважається підмурком української державності? Перелом. Київ: Ін-т історії України, 2022. Книга 1. С.253-255.
10. Зимин А. А. Витязь на распутье: Феодальная война в России в XV в. М.: Мысль, 1991. 286 с.
11. Карамзин Н. М История государства Российского. М.: Наука, 1991. Т. II, III. 832 с.
12. Крючков Д. Евразийская идеология и тюркские исторические мифы: геополитический контекст. URL: <file:///C:/Users/Sergij/Downloads/2392-Article%20Text-4655-1-10-20150510.pdf> (дата звернення 29.03.2025).

13. Літопис Руський. URL: <http://litopys.org.ua/litop/lit19.htm> (дата звернення 09.02. 2025).
14. Оглоблин О. Московська теорія III Риму в XVI – XVII ст. Мюнхен, 1951. 55 с.
15. Переписка Ивана Грозного с Андреем Курбским. Л.: Наука, 1979. 430 с.
16. Покровский М. Н. Русская история. В 3 т. Т. 1. СПб.: ООО «Издательство «Полигон», 2002. 346 с.
17. Прохоров А. Русская модель управления. URL: https://statehistory.ru/books/2/Aleksandr-Prokhorov_Russkaya-model-upravleniya/8 (дата звернення 29.03.2025).
18. Романюк О. І. Про цивілізаційний вибір розвитку України. Дриновський збірник. 2019. 9. С. 347-356.
19. Січинський В. Чужинці про Україну. УІЖ. 1991. №3. С. 138-146.
20. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. URL: <https://flibusta.su/book/20187-stolknovenie-tsivilizatsiy/read/> (перегляд 06.04.2025).
21. Шурхало Д. 850-річчя плондрування Києва: перша українсько-російська війна чи князівська чвара? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29812374.html> (дата звернення 09.02. 2025).
22. Ясь О.В. Слов'янофіліство. Слов'янолюбство. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=slovanofilstvo (дата звернення 22.03.2025).
23. 300 років возз'єднання України з Росією. Документи і матеріали про святкування. К.: Державне в-во політичної літератури УРСР, 1954. 710 с.

Адамович С.В., Питльована В.П. Формування цивілізаційних відмінностей між Україною і росією як передумова російського злочину агресії у 2022 р.

У сучасному світі геополітичні тенденції та міжнародні відносини великою мірою залежать від цивілізаційних відмінностей між державами. Зазначимо, що історичний розвиток обумовив формування росії як частини азійського світу з деспотичною формою правління та недотриманням прав і свобод людини. Водночас перебування українців протягом століть в сфері впливу європейської цивілізації забезпечило функціонування України як демократичної та правової держави.

Фактично з часів князювання Андрія Боголюбського північно-східні землі Русі відмовилися від визнання владної першості Києва і почали будувати власні державницькі традиції на засадах тоталітаризму. Значний вплив на формування

новостворюваної Московської держави як східної деспотії та імперії мав монголо-татарський чинник. Але Москва як імперія потребувала давньої історії, яку могла забезпечити приналежність до «київської спадщини». Ідеологічна основа претензій Москви на українські землі була сформульована в «Сказанні про князів Володимирських». Крім того, московити говорили про свою месіанську функцію та задекларували право на втручання в справи держав з православним населенням через верховенство в православному світі згідно концепції «Третього Риму».

У XIX столітті виключність Росії і її права на володіння українськими землями обґрунтовували слов'янофільськими ідеями. Більшовицький переворот 1917 р. не позбавив месіанських ідей росіян, але замість ідеї «Третього Риму» офіційна ідеологія почала говорити про експорт пролетарської революції з росії в інші держави, а в еміграції розвинувся рух євразійців. Водночас офіційна ідеологія всіляко підтримувала ідею братської єдності українців та росіян.

Ідеологи російської імперськості наголошували на виключній місії росії в світовому порядку, але насправді росіяни були інфіковані комплексом меншовартості стосовно країн західної цивілізації. У свою чергу ненависть та несприйняття засад державотворення в країнах Європи стало одною з глибинних причин підтримки російським суспільством збройної агресії путіна проти України.

Україна як частина західної цивілізації і держава фронтиру відмовилася від орієнтації на Схід на користь євроінтеграції. Це викликало загострення комплексів і страхів російської спільноти, що успішна демократична Україна, може слугувати зразком для російських громадян і це призведе до розпаду російської імперії.

Ключові слова: цивілізація, східна деспотія, теорія «Третього Риму», Сказання про князів Володимирських, слов'янофільство, пролетарська революція, російська імперія.

Adamovych S.V, Pytlova V.P. Formation of civilizational differences between Ukraine and Russia as a prerequisite for the Russian crime of aggression in 2022.

In the modern world, geopolitical trends and international relations largely depend on civilizational differences between states. It should be noted that historical development led to the formation of Russia as a part of the Asian world with a despotic form of government and non-observance of human rights and freedoms. At the same time, the presence of Ukrainians for centuries in the sphere of influence of European civilization ensured the functioning of Ukraine as a democratic and legal state.

In fact, since the reign of Andrii Bogolyubsky, the north-eastern lands of Rus' refused to recognize the primacy of power of Kyiv and began to build their own state traditions on the principles of totalitarianism. The Mongol-Tatar factor had a significant influence on the formation of the newly created Moscow state as an eastern despotism and empire. But Moscow as an empire needed an ancient history, which could be provided by belonging to the «Kyiv heritage». The ideological basis

of Moscow's claims to Ukrainian lands was formulated in the «Legend of the Princes of Volodymyrsky». In addition, the muscovites spoke of their messianic function and declared the right to intervene in the affairs of states with an Orthodox population through supremacy in the Orthodox world according to the concept of the «Third Rome».

In the 19th century, Russia's exclusivity and its right to own Ukrainian lands were justified by Slavophile ideas. The Bolshevik coup of 1917 did not deprive russians of messianic ideas, but instead of the idea of the "Third Rome," the official ideology began to talk about exporting the proletarian revolution from Russia to other states, and the Eurasianist movement developed in emigration. At the same time, the official ideology strongly supported the idea of the fraternal unity of Ukrainians and russians.

The ideologists of Russian imperialism emphasized Russia's exceptional mission in the world order, but in reality, Russians were infected with an inferiority complex towards the countries of Western civilization. In turn, hatred and non-acceptance of the principles of state-building in European countries became one of the deep reasons for Russian society's support for Putin's armed aggression against Ukraine.

Ukraine, as a part of Western civilization and a frontier state, abandoned its orientation towards the East in favor of European integration. This exacerbated the complexes and fears of the Russian community that a successful democratic Ukraine could serve as a model for Russian citizens and this would lead to the collapse of the Russian empire.

Keywords: civilization, eastern despotism, theory of the «Third Rome», Legend of the Princes of Volodymyrsky, Slavophilism, proletarian revolution, Russian empire.